

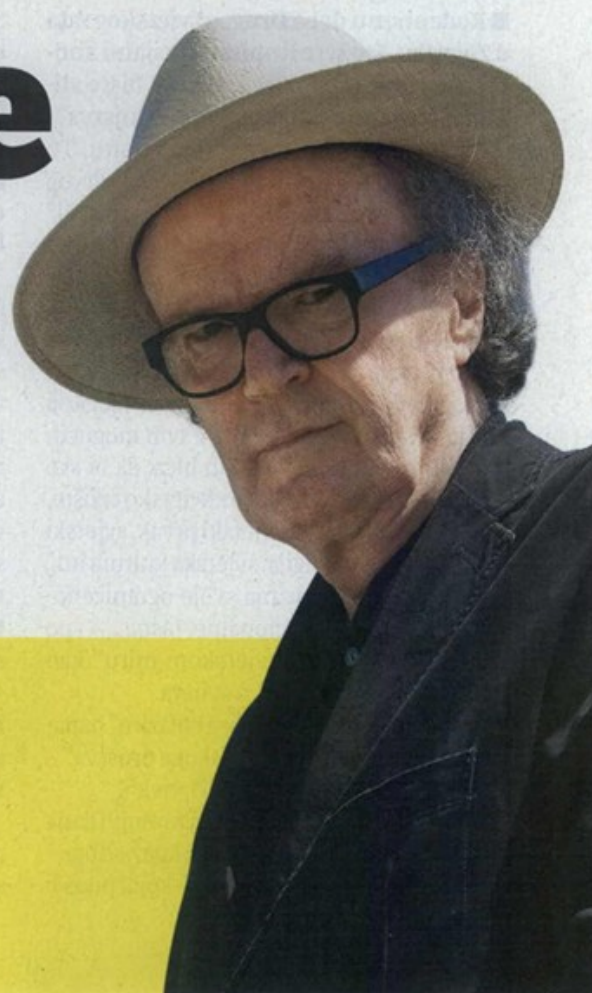
Ekskluzivno Branko Despot **Prvi intervju posljednjega hrvatskog filozofa**

MARKSISTI SU ME TUŽILI TRIPALU, A ON IM JE REKAO:

Pustite Despota da priča, ionako ga nitko ne razumije

RAZGOVARAO ROBERT PERIŠIĆ
SNIMKE DARKO TOMAŠ

GDJE SMO I KAMO
IDEMO?
Ovo je doba
nihilizma.
Demokracija? To je
ustavom zajamčeno
robovanje

» **B**ranko Despot (1942.) za mnoge je generacije studenata filozofije zagrebačkog Sveučilišta bio i ostao Profesor – baš tako, s velikim P – čovjek koji govori i u govoru misli, pomalo hipnotična figura, miljama udaljen od slike profesora kao znanstvenog birokrata i ocjenjivača. Studente na Despotova predavanja nikad nije trebalo tjerati i ucjenjivati “potpisom” – bilo je to ne puko slušanje, nego i doživljaj filozofije. Nisu tu bile važne njegove titule doktora znanosti i akademika, nego to što njegove veze s – posebno starom grčkom – filozofijom nisu, recimo tako, tek formalno-znanstvene prirode nego životne, one koje se pokazuju u praksi, misli, govoru. Kolokvijalno rečeno, u Despota je osim “znanstvenog” opstalo i ono nešto “umjetničko”, što nastaje onda kad se čovjek koji misli ne odvaja od svoje slobode, a to najčešće zbunjuje birokrate svih vrsta.

Pred ljetu profesor Despot održao je svoja posljednja službena predavanja a prije koji dan i otišao u penziju.

Ovaj razgovor nastao je tim povodom i uistinu smo počašćeni što je profesor Despot, bitno udaljen od svijeta medija, na njega pristao. Razgovarali smo u Novinarskom domu u Zagrebu, opuštenu pa i nasmijsano, no razgovor je finalni oblik, radi preciznosti, zadobio pisanim putem. Pokušali smo kroz njega dati i jednu biografsku skicu – skicu proživljenog, i mišljenog, vremena.

■ **Rođeni ste u doba Drugog svjetskog rata u Zagrebu. Možete li opisati socijalni kontekst iz kojeg dolazite... U koju biste sliku saželi dane poslijeratnog djetinjstva?**

– Svi smo rođeni u svjetskome ratu. Tu ne mislim tek na učinke i posljedice Prvog i Drugog svjetskog rata što kao “dogadaji” predodređuju sve od onoga što danas dolazi i odlazi. Mislim na rat kao unutrašnju mogućnost i, čini se, nužnost jednoga svijeta, koji se kao svijet uspostavlja u ratu i kroz rat. Svjetski rat je tu karakter svjetovanja svijeta samog: bellum omnium in omnes. Svijet koji ratuje sa sobom samim protiv svih mogućih ograničenja unutar-svjetskih bića, da bi sve “u” svijetu postalo svjetsko: svjetsko tržište, svjetska književnost, svjetski prvak, svjetski rekord, svjetska religija, svjetska kultura itd., sve oslobođeno egoizma svoje ograničenosti – individualne, nacionalne, rasne... – i po intenciji smireno u “svjetskom miru” kao realizaciji svjetskosti toga svijeta.

“Socijalni kontekst iz kojeg dolazim” označavao se kao “ostaci građanskoga društva” – kojemu je ideal bio “svjetski čovjek”!

Adekvatna slika ondašnjih i današnjih dana je apstraktna, apsolutna slika u kojoj se ogleda, vidi čista slikovnost svega, i koja, pitaš li

je što prikazuje, odgovara: ništa. Mi ta slika jesmo.

■ **Je li vaša obitelj unutar tada novog sistema, socijalizma, bila gubitnik ili dobitnik, pojednostavljeno rečeno?**

– Niti gubitnik niti dobitnik. Od popriličnog materijalnog bogatstva propalo je gotovo sve, ne tek u socijalizmu, ali ostalo je pravo, čovječje, duhovno bogatstvo, koje niti socijalizmu nije moglo štetiti.

■ **Koji su bili vaši rani kulturološki utjecaji – od obitelji, susjedstva do intelektualnih utjecaja...? Kakve su se tada knjige – svojevolumino – čitale u srednjoj školi?**

– Ne bih govorio o “kulturološkim utjecajima”, nego o jedva još naslutivim, tada prisutnim, danas potpuno iščezlim tragovima onog duhovnog. Imao sam sreću. Uz moju visoku i široko (samo)obrazovanu mamu, u istoj kući živjeli su Josip Horvat (h), novinar i historik, za sve nas “striček Bepo”, Ivo pl. Hergešić, uz ostalo utemeljitelj studija komparativne književnosti na Filozofskom fakultetu, neko vrijeme, jedan sasvim izuzetni čovjek, Vanja Radauš, kućni prijatelj bio je Ljubo Babić, a u trajnom sam dodiru bio s tatinim prijateljem dr. Milovanom Zoričićem, tada sucem Međunarodnoga suda u Den Haagu.

Poticajna je bila prije svega duhovna svježina tih ljudi – tridesetak, pa i više, godina starijih od mene, koji nikada nisu ništa “zastupali”, ali su do samog kraja tražili istinu i ono pravo. U srednjoj – realnoj, nažalost ne klasičnoj – školi “čitalo” se razmjerno malo. Prvi moj pročitani roman i ujedno zadnji pravi roman “svjetske književnosti” bio je James Joyce, Ulysses. S rođenim pjesnikom Želimirom Opalkom doživljavao sam Trakla – tada u kongenijalnom prevodu Ote Šolca – i Spinozu, a “svojevolumino” sam se družio s Nietzscheom, koji je tada po logici državotvorne demagogije slovio kao naci-ideolog, baš kao što su i Marxa svi na Istoku i na Zapadu falsificirali kao “marksista”.

■ **Kako ste – bez naknadne pameti – kao tadašnji srednjoškolac doživljavali socijalistički sustav?**

– Kao normalnu stvar. Hodaš Zemljom, živiš u oblacima, moraš – ne znaš zašto – u školu, a negdje, tamo daleko, narod gradi socijalizam. Stvarni život sveden na ono najnužnije, bez luksuza, “obilja”, “blagostanja” – bez automobila, televizora, kompjutera, pornografije. Sport, primjerice, igra se amaterski, tj. iz ljubavi kao životna radost, ne kupo-prodajno, profesionalno, a ipak sa svjetskim uspjesima – što hoćete, stanje gotovo idealno.

■ **Što vas je usmjerilo prema filozofiji prije samog studija? Je li dominacija marksizma – ako je realno postojala – mijenjala sliku filozofije, za srednjoškolce i druge, u smislu “filozofija jednako marksizam”? Je li marksizam dominirao na studiju?**

– Ako me je uopće išta “usmjerilo”, to je nemogućnost prisnosti s ičim drugim. Želio sam na likovnu akademiju, slikarstvo mi je

bilo u djetinjstvu sve, no Ljubo Babić uvjerio je tatu i mamu da nemam talenta. Deset godina sam bubnjao, imali smo jazz-septet, prestao sam kad sam shvatio da nemam pravi osjećaj za ritam. Došlo je vrijeme studija. Kao “odlikaš”, smatralo se, moram “nešto” studirati. Zašto, trebalo bi pitati ono u biti svijeta čemu uopće treba “odgojno-obrazovni sustav”. Nikakova znanost, čak ni teologija, ništa tehničko nije dolazilo u obzir. Svako “nešto” u svijetu bilo je i ostalo sporedno. Jedino, bez čega nije moguće ni pokušati istinski biti i živjeti, to sam već tada doživio, bila je i ostala filozofija. Eto, studirao sam – studiram zapravo još uvijek, od 1961., punih pedeset godina – i postao profesor filozofije, što nije isto što i biti filozof – samorazumljivo, ali se, nažalost, stalno iznova mora isticati.

“Dominacija marksizma” otkrivena je naknadno u glavama rodoljubivih osloboditelja. Filozofija jednako marksizam, kao da kažeš religija jednako katoličanstvo. Studij filozofije u Zagrebu, prije svega zahvaljujući tradiciji koja je vladala od osnutka – ne “obnove” – Sveučilišta 1874. i koja je bila živo prisutna kroz profesora Vladimira Filipovića, taj studij bio je poznat po otvorenosti, slobodi – i ako je išta “dominiralo”, bilo je to slobodoumlje. Da je i marksizam, u različitim čak verzijama bio prisutan, to se u okviru jednog širokog i temeljitog studija razumije samo od sebe. Karakter pak “dominacije” na studiju i kasnije možda bi se dalo prepoznati kroz jednu anegdodu – moje vlastito iskustvo. Godine 1970., već kao asistent-volonter, vodio sam seminar-predavanje pod naslovom “Platonova teologija”. To za studente, kojih je bilo 200, možda čak i 300, nije bilo oblatno, no dolazilo ih je k meni više nego na oblatno nastavu. Neki marksisti-profesori, očigledno uznemireni zbog nelojalne konkurencije, obratili su se na najviše mjesto, ondašnjem ideološkom sekretaru, čini mi se da se to tako zvalo, drugu Miki Tripalu, s pritužbom da se tu širi antimarksizam. Drug sekretar je stvar dao istražiti, i temeljito informiran, saopćio je drugovima zabrinutima za marksizam: “Pustite Despota da priča što hoće, to ionako nitko ne razumije.” Toliko o “dominaciji”, barem onoj koju sam iskusio.

■ **Kako ste doživjeli svjetska gibanja 1968.?**

– “Šezdesetosma” je u svojoj biti, iznutra, bila krik nezadovoljstva svjetsko-povijesne mladosti. Krik koji se javio spontano iz neosviještene predsvjetske slobode, ali je jasno izrekao Ne svjetovnosti, svjetskosti i svjetovanju svijeta koji sebe omogućuje svjetskim ratovanjem, koji sebe vidi kao svijet Kapitala i koji sebe uspostavlja kao znanstveno-tehničko-kibernetički totalitet.

Svedeno na “svjetska gibanja” to radikalno Ne je otupilo, raspršilo se u negacije na različitim razinama, i logično je, da su ga “država” i “društvo” uspjeli gotovo institucionalizirati. Ipak ne treba zaboraviti da je “seksualna revolucija” – neka ta popratna pojava “68-e” poslužila kao podsjetnik i poticaj za “razmišlja-

REDUKCIJA Bitstvo čovjeka
reducirano je na "slobodnu
radnu snagu" kao uvjet odnosa
sebe proizvodnje kapitala

...
PROKOČKANI SOCIJALIZAM
Socijalizam je u "ovdašnjim"
okolnostima proigrana šansa
oslobođenja od kapitalizma

...
TRANZICIJA "Tranzicija" je obrnuti
"prelazni period", povratak iz
moguće mogućnosti slobodovanja
u zbilju robovanja

nje" – predodredila seksualni život i njegovu slobodu sve do danas u svijetu, i tu nikakove propovijedi o ljubavi, obitelji ("osnovna ćelija društva"), demografski projekti nataliteta i slično više ne pomažu. Bez obzira kako se na ta "gibanja" na površini, bez uvida u bit, gledalo, čini mi se da trajno ostaje poticajna jedna formula, naravno ondje gdje ima potrebe da se prethodno ovaj svijet razumije kao takav. Formula glasi: Budimo realni, tražimo nemoguće! Poticaj: u čemu je realitet, realnost onog realnog? Što je princip nemogućnosti i kriterij razlikovanja onog nemogućeg i onog mogućeg? Ova hiper-onto-logična pitanja pretpostavka su za sagledavanje biti ovoga svijeta, i ako se baš hoće, možda ipak mogućeg izlaska iz totalne, apsolutne krize, koja se u ekonomskom prizemlju doduše neposredno, najbolnije osjeća, ali koja prisustvuje u svim oblastima onog unutarsvjetskog.

■ **Kako biste, ako je moguće, naknadno sumirali razdoblje socijalizma? Što je to, historijski gledano, bilo?**

– Primjereni odgovor na ovo pitanje iziskuje jednu moguću, ali nepostojeću, metafiziku svjetske povijesti. Znanstvena analiza empirije, onoga što je bilo, u vidu historije, politologije, sociologije, bez uvida u ono bitno ne govori ništa. No ako me potičete da "sumiram", niti metafizički niti znanstveno, rekao bih, da je s obzirom na "ovdašnji slučaj", tu proigrana prilika južnoslavenskih naroda da se osvijeste u svome narodstvu i kroz to pokušaju zaživjeti svoju vlastitu istinu. Umjesto »

» toga, kroz "hladni rat", kao "mimodopsku" varijantu svjetskoga rata, proizvela se ideologija "nacionalnog identiteta", s kojim je doduše moguće privremeno konkurirati na tržištu "kultura" u europskim i svjetskim razmjerima, ali to, "globalno", vodi u uništenje narodnosti kao takove. Historijski gledano socijalizam je u "ovdašnjim" okolnostima proigrana šansa oslobođenja od kapitalizma.

■ **Kako ste doživjeli pad Berlinskog zida? Što ste očekivali od promjena i kako naknadno gledate na to?**

– Pad Berlinskoga zida nisam doživio, za nje ga sam tek čuo. Cijeli slučaj spada u učinke i posljedice svjetskog rata, koji jest ratovanje i u "miru"; u ovom slučaju "mirotvorni" dogovor "velikih", "svjetskih sila", da ono što su dogovorno podigle dogovorno i sruše. Ne treba se zavaravati "dogadajima", pojavama, prividom, to je posao "medija". Jedno jedino, pravo pitanje jest: koja i kakova, niti politička niti ekonomska, nego fundamentalna Moć kroz te "velesile", rabeći ih kao puka sredstva, ostvaruje putem tih "dogadaja" sebe samu. Bitnu promjenu u tom "padu" ne vidim.

■ **Koja je vaša procjena procesa "tranzicije", što je bit toga procesa i koji su njegovi rezultati?**

– Odakle je došao taj termin-poštapalica "tranzicija" – što je jednako prelaženje, prijelaz – nije mi poznato. No, očigledno je na djelu svojevrsna ironija svjetske povijesti. Socijalizam je, naime, teorijski sebe shvaćao kao "prelazni period". Praktički se pokazalo, u faktičkim svjetskim prilikama, neizvedivim na taj način iskoračiti iz svijeta Kapitala i pripremiti nadolazak slobode kao zajedništva (komunizam). "Tranzicija" je u tom smislu obrnuti "prelazni period", povratak iz moguće mogućnosti slobodovanja, natrag, u zbilju robovanja.

■ **Kako gledate na današnju krizu, njezine uzroke i tijek, na internacionalnom planu?**

– "Današnja kriza" je unutrašnja konsekvencija Kapitala samog. Kapital jest kriza, tj. u svojoj životnosti nužno lučenje onog istinski produktivnog, sebeproizvođeg i onog prividno produktivnog, "materijalne proizvodnje". Kapital mora, da bi sebe sebi adekvatno realizirao, sebi omogućiti istinsku, pravu sebeproizvodnju. To samo omogućavanje je "historijski proces", a "današnjica" je tu samo privremena epizoda. Što je prava produktivna snaga kapitala, to danas zna već i vulgarna ekonomija i još vulgarnija politika: znanost! Kapital sebe neposredno proizvodi u "materijalnoj proizvodnji", ali oslobađanje od te ekonomsko-političke proizvodnje prvi je korak k sebi samome, kroz krizu (!), u svoju čistoću u sferu u kojoj to apsolutno, nikomu i ničemu pripadajuće bogatstvo sebe sebi samome primjereno sebe proizvodi: znanstveno-tehničko-kibernetički totalitet. Kriza je, svedena na bitno, lučenje kapitala od svega bolesnog, materijalnog, polit-ekonomskog "blagostanja", za njegovo čisto, sebe proizvođeće zdravlje. Ako vam je do duhovitosti, mo-

žete kazati, idealizam kapitala uzrok je krize.

■ **Kako gledate na aktualnu krizu EU? Da li vas iznenađuje krhkost projekta euro?**

– "Aktualna kriza EU" je simptom aktualnog svjetskog stanja stvari. Kao ekonomska zajednica EU je tek privremeni projekt, kao politička pak uopće nema nikakvih izgleda. Ali prethodno. Što je Europa zapravo? Europa nije tek geopolitički pojam, Europa je prije svega jedno duhovno-povijesno jedinstvo – "kultura", ako hoćete. Ta duhovna, kulturna, europska Europa uništila je sebe samu Prvim

Bogom datih mogućnosti, reducira na izbor između faktičkih mogućnosti, izbor ne više umski prosvijetljene volje, nego izbor kao čin proizvoljnosti i samovolja. O pravoj slobodi u smislu omogućavanja mogućeg samog tu nema govora, pa je izbor privid slobode u horizontu datosti mogućeg. Neoliberalizam slijepo ponavlja te strukture robovanja datom ili zadatom mogućem, i dakako, među fantastičima zbilje, zbiljskog, ima čak i uspjeha. Liberalistička sloboda je iluzija slobode u okolnostima robovanja, a ta se iluzija kao

EU BEZ BUDUĆNOSTI

**Kao ekonomska zajednica
Europska Unija tek je privremeni
projekt, kao politička pak uopće
nema nikakvih izgleda**

...

PONOVNO ČITANJE

**Praxis je u duhovnome smislu
značajniji od svega što se u svijetu
javilo u drugoj polovici prošlog
stoljeća**

...

POP RATNA POJAVA '68.

**Seksualna revolucija predodredila
je seksualni život i njegovu slo-
bodu, i tu više nikakve propovijedi
o obitelji i natalitetu ne pomažu**

svjetskim ratom. Ovo danas puka je inter-, multi-, trans-nacionalna, radi svjetske sebe-realizacije Kapitala iznuđena, "unionistička" malverzacija.

■ **Što za vas znači – ako nešto znači – neoliberalizam? Kako biste imenovali doba u kojem živimo?**

– Prethodno je pitanje liberalizam sam. Liberalizam je zdravorazumski, empiristički, izvitopereni pojam slobode kao "program". Tu se sloboda, na tragu teologičkog pojma slobode volje kao slobodnog izbora između

modifikacija ratovanja u vidu "slobodne" konkurencije, nadmetanja, natjecanja itd. javlja na svim mogućim područjima.

A "doba u kojem živimo", ukoliko uopće živimo, jest nihilizam. Ne mislite odmah na Nietzschea i Heideggera. To su istom, tako reći, propedeutički uvidi koji su kroz njih progovorili.

■ **Kako vidite aktualnu hrvatsku intelektualnu scenu – onu koja je javno prezentna?**

– Ne razumijem na što mislite kada kažete

“intelektualna scena”. Intelektualac je, jednokratno i mjerodavno, progovorio iz svoga bitstva kroz Spinozu. Intelektualac nije drugo do živa intelektualna ljubav Boga kao apsolutne slobode, ili drugačije, čovjek kao intelektualac je ono bijuće kroz koje upravo tom, intelektualnom ljubavlju Bog – apsolutna sloboda ljubi sebe sama. Ako je to mjerodavno, onda je čitava “intelektualna scena” koja se, kako kažete, “javno prezentira”, i to u svjetskim razmjerima, običan, loš, do besvijesti dosadan, bez kraja i konca sebe “novitetima” obnavljajući cirkus društvenog, kako sam sebe zove, pluri-pluralizam.

■ Što bi trebale biti glavne točke današnje javne rasprave u društvu? Oko čega se danas prioritetno treba opredijeliti?

– Ima samo jedna “točka” bitne rasprave s obzirom na društvo, a to je pitanje: što ono biti kao društvo odista jest. Popratno pitanje: je li moguće da čovjek s obzirom na istinu svoga bitstva, slobodu, uopće bude “društveno biće”? U svijetu konstitutivne mogućnosti i nužnosti svjetskog rata, u svijetu čija se svjetskost otkriva kao Kapital, bitstvo čovjeka je reducirano na “slobodnu radnu snagu” kao uvjet odnosa sebezproduktivne kapitala. Slobodna radna snaga kao bitstvo javlja se u egzistenciji kao atom, individuum. Konsekventno, inače ni sa čime bitno povezani individuumi čine “sustav atomizma”, ili, s obzirom ona ono što ih pokreće, “sustav potreba”. Taj formalni, prazni, desupstancijalizirani sustav je tu društvo. Ostaje pitanje: je li reduciranje, zapravo falsificiranje bitstva čovjeka = sloboda na slobodnu radnu snagu i je li društvo kao sustav ovisnosti svih o svemu, primjereni način egzistencije slobode koja iziskuje istinsko, sebi primjereno zajedništvo. Robovi takova pitanja ne postavljaju, oni se zadovoljavaju raspravom “u” društvu.

Danas se, kao i uvijek, “prioritetno treba opredijeliti” “oko” slobode i istine.

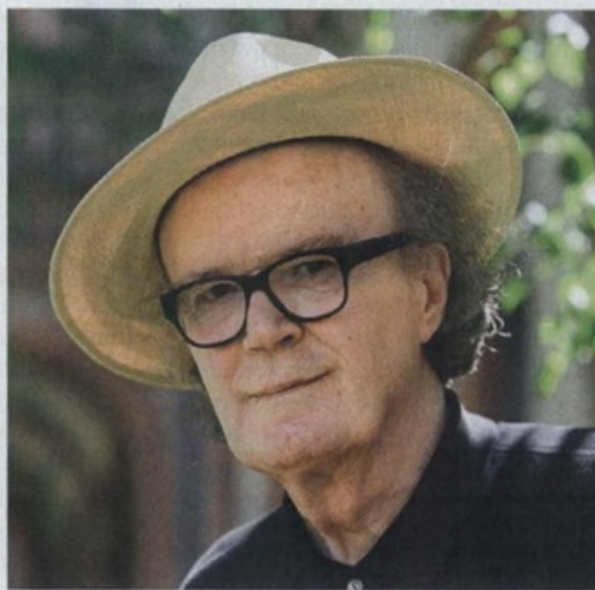
■ Grčka, kao rasadnik europske filozofije, danas je metafora za krizu. Smatrate li da su, kako često sugeriraju medij, Grci “lijeni” ili je problem u nečemu drugome? Da li je Grčka opet, na određen način, centar Europe? Ili je u pitanju gibanje na periferiji? Kako gledate na grčki ulični i politički otpor?

– Pitanje je višeslojno. Prvo bi trebalo okarakterizirati ono grčko samo u duhovno-povijesnom smislu i strogo ga razlikovati od današnje Grčke, koja s time ima zajedničko tek puko ime. Ne bih se u to upuštao. Osnovno je pitanje: zašto je filozofija onom grčkom (bila) nužna. Odgovor: da bi se otkrila i proizvela istina svega što uopće može biti, onoga biti samog, izvorne prirode, bogova i čovjeka. Filozofija kako je u svojoj mogućnosti progovorila kroz Platona, nije tek “grčka”, “europska” nego je filozofija u istini svoje nužnosti. Sve to

s današnjom Grčkom, ali niti s “Europom” i “svijetom”, nema više ništa zajedničkog.

■ Koliko pratite filozofske refleksije grčke i europske odnosno svjetske krize? Koga od živućih filozofa cijenite, koga smatrate inspirativnim?

– Filozofija danas jest zaista refleks krize u bitnome – krize znanosti, umjetnosti, religiozitetu, krize politike – i zapravo opstoji kao svoj vlastiti privid. Živućeg filozofa ne vidim, nijednog. Da se razumijemo, možda nemam, kao profesor, dovoljno izoštrjen duhovni vid. Jer, da bi se filozofa moglo prepoznati, valjalo bi prethodno znati što je to biti filozof. Radi se o jednom od najtežih filozofijskih pitanja. Moment toga pitanja: može li čovjek kao čovjek uopće biti filozof. Nije li filozofija ono što kroz bitstvo čovjeka, slobodu, doduše može djelovati, ali se ipak ne svodi na nešto puko čo-

50-GODIŠNJE STUDIRANJE

Studirao sam – studiram zapravo još uvijek, od 1961., punih 50 godina – i postao profesor filozofije, što nije isto što i biti filozof

vječe. Kao poticaj za istraživanje, prvenstveno mladima, životnicima – još znanstveno, medijski, politički i društveno neiskvarenima – naveo bih dva primjera. Kroz Hegela je ono filozofirajuće sebe prepoznalo kao apsolutni duh, kroz Nietzschea kao nadčovjeka. Hoće se reći: da bi “čovjek” mogao (i morao) filozofirati, mora se on moći uzdignuti do apsolutne duhovnosti odnosno do nadčovjества. Vrijeme je svakako da ta i takova pitanja postanu važnija od svih mogućih kriza, korupcije i kriminala u ontologijskom smislu, životnih laži na svim područjima.

■ Kako gledate na aktualni povratak interesa za marksizam? Treba li ponovno čitati Praxis i koliki je, naknadno gledano, njegov značaj?

– “Aktualni povratak interesa za marksizam” sporedna je i prolazna pojava, zapravo jedan od simptoma totalne dezorijentacije u

bitnom. Prije svega “marksizam” nije Marx. Praxis bi trebalo čitati, ako čitati znači sumisliti, a misliti uopće, pokušati duhovnim vidom i sagledavanjem odgovoriti potrebi onog jedinog što je nužno. Neki učesnici Praxisa, duša stvari bio je sveprisutni i sve nadahnjujući Gajo Petrović, uspjeli su se uzdignuti do razine sebesvijesti svjetovnosti, svjetskosti i svjetovanja ovoga svijeta (u duhu “zagrebačkog filozofskog kruga”, za razliku od Beogradana koji su od početka bili izgubljeni u pozitivizmu, empirizmu, analitici i anglosaksonskim “meta”-teorijama), i na različitim su putevima, ali na toj najvišoj razini, pokušavali iznaći “rješenja”. Praxis je u duhovnome smislu značajniji od svega što se u svijetu javilo u drugoj polovici prošlog stoljeća. Ako poznajete situaciju to, nažalost, nije nikakav kompliment. No prije svega, ostavimo mnogoznačni marksizam po strani. Osnovno je bilo pitanje što je zapravo progovorilo kroz Marxa. Podsjetio bih na elementarne uvide.

1) Živjeti, djelovati, činiti, raditi za novac, ukratko, biti za novac nedostojno je čovjeka s obzirom na njegovo bitstvo, slobodu. Inspiracija “humanizma”!

2) Kapital nije puko političko-ekonomski pojam, ideja, nego nadilazi u svojoj biti ta vulgarna određenja – otuda kriza i kritika, i tek u “idealnoj”, ne “materijalnoj proizvodnji”, kroz znanost, tehniku, danas se vidi, i kibernetiku, može proizvoditi sebe sama kao čisto, apsolutno bogatstvo.

3) Svrha revolucionarne destrukcije svijeta kapitala jest aristokracija slobode, za razliku od sveizjednačavajuće demokracije kao racionalno organiziranog, formalno-pravno reguliranog te ustavom zajamčenog robovanja. Čini mi se da su to dostatni razlozi za ponovno čitanje – sumišljenje.

■ Kako vidite poželjnu budućnost, srednjoročno, u idućim desetljećima – bilo na mikro, bilo na makro planu? A što realno očekujete?

– “Poželjna budućnost” za razliku od predviđive i nužne budućnosti, koja je tek dovršavanje prošlosti kao ideala znanstveno-tehničko-kibernetičkog totaliteta, što se popularno, za puk, u “znanosti” i “medijima” razvikuje kao “globalizacija” ili “mondijalizacija”, zapravo, ne tek “poželjna”, nego istini života i življenja nužna budućnost, jest priređivanje mogućnosti filozofije kao onog jedino spasonosnog u svijetu nihilizma i neslobode.

Možda bi na kraju bilo ipak svrsishodno upozoriti na jedno ne više filozofijsko, ali još uvijek dostatno ozbiljno, teologijsko pitanje: kakav bi to morao biti poremećeni, izvitopereni, izopačeni Bog koji bi mogao stvoriti, ili barem dopustiti, svijet kao svjetski rat i ratovanje, svijet kao Kapital, kao znanstveno-tehničko-kibernetičko robovanje i svijet kao radikalnu nepravdu? G